

Op ontdekkingstocht!

Sylvia Venema-Eissens

Een zoektocht naar effectief, betekenisvol en uitdagend taalonderwijs

"Ik gooi het log in het water!"
"Moet ik de zandloper al omdraaien?"
"Nu!"
Terwijl Bart de tijd bijhoudt, telt Febe de knopen.
"We varen 6 knopen. Schrijf jij het op in het logboek, Kapitein?"
Stefan schrijft met een echte veer waar een vulling van een balpen in gedrukt is:
Onze snelheid is 6 knopen en er is nog geen land in zicht.

Sinds kort zijn de taalwerkboeken overboord gegooid en werkt groep 2/3 van basisschool de Wiekslag volgens de principes van ontwikkelingsgericht onderwijs over ontdekkingsreizen en schatzoeken.

De methode als anker

Onderzoek heeft uitgewezen dat als leerkrachten zich niet goed houden aan de handleiding van de methode en de methode niet helemaal met de groep uitwerken, dit negatieve gevolgen heeft op de leerresultaten van de kinderen (Vernooy, 2007).

Het juist gebruiken van een goede methode biedt structuur, duidelijkheid, zekerheid, voldoet aan de kerndoelen en bespaart je tijd.

Met andere woorden: Een prima anker om je als leerkracht aan vast te houden, maar...

De methode is geen doel op zich, maar slechts een middel. Een middel dat, naar mijn mening, niet per se verder helpt om het beste uit alle kinderen te halen. Dit "anker" beperkt de bewegingsvrijheid, maakt dat je niet met de stroom (datgene wat de kinderen bezighoudt en interesseert) mee kunt. Hierdoor laat je ongewild prachtige ontwikkelingskansen liggen!

Als je de wereld echt wilt ontdekken, zal je toch echt vooruit moeten komen; varen. Haal het anker op en gooi de werkboeken overboord!

De taalboeken overboord... Dat klinkt nogal drastisch en niet heel verstandig.

Is het echt nodig om de methode overboord te knikkeren, als je effectief, betekenisvol en uitdagend taalonderwijs wilt geven?

Sommige kinderen zijn echte landrotten; zij hebben de structuur en duidelijkheid nodig die de methode biedt. Doe je hen niet tekort?

Wind in de zeilen

Een hoog welbevinden en hoge betrokkenheid bij het leerproces vormen de wind in de zeilen van de ontwikkeling van de kinderen (van Herpen, 2006). Als je van mening bent dat kinderen zich op deze manier maximaal kunnen ontwikkelen en dus maximaal competent worden, dan moet je wel toegeven dat de programmagerichte taken uit de methode de meeste kinderen niet genoeg motiveren, omdat het geen betekenis voor ze heeft. De taken missen functionaliteit en samenhang. Een methode weet niet wat er leeft bij de kinderen in jouw klas. De methode speelt niet in op de actuele situatie.

Een ander knelpunt van het programmagericht onderwijs is de differentiatie. Een sterke leerling heeft vaak meer uitdaging nodig dan de methode biedt, waardoor een leerling naast de methode verbredende en verdiepende opdrachten krijgt aangeboden uit een andere methode. Deze opdrachten sluiten vaak niet aan bij het thema uit de methode. Hierdoor bestaat de kans dat deze

kinderen zich niet betrokken voelen bij de groep en de groep heeft niet het voordeel van het zich kunnen optrekken aan de sterke leerling.

Een risicoleerling heeft naast veel extra instructie en leertijd veel baat bij het werken in heterogeen samengestelde groepen (Vernooy, 2009).

Voor zowel de sterkere, maar zeker voor de risicoleerling zijn opdrachten in de methodes (zoals de opdrachten in het werkboek) vooral gericht op een individuele verwerking en waar samenwerken mogelijk is, dan is dit toch meestal in, de minder wenselijke, homogene groepen.

De kapitein maakt het verschil

We bekijken de mogelijkheid om te gaan varen, het anker op te halen en het ruime sop te kiezen. Het water kan onstuimig zijn en onbekende gebieden zijn spannend. Om ervoor te zorgen dat je niet op voorhand al zeeziek wordt, is het belangrijk dat je zorgt voor goede voorwaarden; instrumenten die je helpen de juiste koers te blijven varen.

De kapitein (de leerkracht) zorgt dat het schip (de manier van werken) met zijn bemanning (de kinderen) veilig op zijn bestemming komt (in dit geval zijn dit de goede leerresultaten, de doelen die je met je klas wilt halen).

De kapitein maakt het verschil en weet de instrumenten aan boord goed te gebruiken om zijn koers te bepalen.

De belangrijkste instrumenten van de kapitein

Het kompas: Het expliciete directe instructiemodel (Vernooy, alle leerlingen bij de les).

De zeekaarten: Didactische strategieën die werken (Marzano, 2009).

De zeilen: Een interessant thema en een uitdagend activiteiten aanbod.

Het roer: De organisatie en het klassenmanagement.

Het logboek: Om de resultaten, het effect van je onderwijs nauwkeurig bij te houden en waar nodig je koers tijdig te kunnen wijzigen.

Een aantal van deze instrumenten zal ik verduidelijken aan de hand van de theorie en voorbeelden uit mijn klassenpraktijk.

De zeilen

Een goed thema kiezen

Een goed thema sluit aan bij wat de actuele situatie is in de groep. Wat vinden de kinderen interessant en wat hebben om nodig om vooruit te komen? Een thema moet interactie uitlokken. De kinderen moeten erover willen praten, ervaringen en belevenissen uitwisselen en een thema moet vooral veel mogelijkheden bieden om te lezen en te schrijven (Knijpsta e.a., 1997).

Een groepje kinderen speelt schatzoekertje in de zandbak. Gerjan heeft een mooie steen begraven en een paar anderen proberen deze te vinden. Gerben kijkt op een denkbeeldige kaart en telt de stappen. "Ik denk dat we hier moeten graven!" Veel kinderen zoeken mee of kijken wat er gebeurt. Ze vinden het spannend. In de klas blijven ze erover doorpraten. Een nieuw thema dient zich aan: "Op ontdekkingstocht!"

Het activiteiten aanbod

Het invullen van een ontwerpschema geeft houvast bij de voorbereiding van een betekenisvol activiteiten aanbod. De leerkracht bedenkt naar aanleiding van het thema activiteiten van met elkaar samenhangende spel-, gespreks-, lees-, en schrijfactiviteiten. Betekenisvolle en zinvolle activiteiten, waarbij kinderen tijdens het spelen in de hoeken kunnen ervaren dat ze lezers en schrijvers zijn en hun bedoelingen steeds beter leren verwoorden (Knijpstra e.a., 1997). De activiteiten in de hoeken spelen in op de behoefte van kinderen om te exploreren, bewegen en communiceren. Tevens bieden ze ruimte voor eigen inbreng en het werken op hun eigen niveau.

Een zinvolle activiteit

Vaak geeft het spel een aanleiding om te schrijven. Of het nu functioneel is in de hoek zelf (het voorbeeld van de kapitein die in het logboek schrijft) of na het spel om een verhaal vast te leggen. Dit laatste kan heel goed d.m.v. foto's.

Tijdens de verschillende activiteiten worden er veel foto's gemaakt. Kinderen leggen hun eigen creaties vast op beeld, maar ook ik flits er op los. Samen met de kinderen bekijk en bespreek ik de foto's.

Op de foto's van het buitenspel zien we picknicktafels die omgebouwd zijn tot zeewaardige schepen. "Kijk juf, dit is ons schip. Wij hebben met de banden en de stelten een boegspriet gemaakt!" " Ons schip is een drakenboot, kijk maar naar de drakenkop aan de voorkant." "Onze mast was niet stevig genoeg. We hebben hem later vastgezet met een touw." " Het stormde heel erg en Gerben viel overboord." "Ik ontdekte samen met Samgar een onbewoond eiland met een vulkaan. Op het klimrek zaten indianen; die hebben wij ontdekt!"

Ik stel voor om deze mooie verhalen op te schrijven bij de foto's, zodat we ze niet vergeten. Na de instructie gaan de kinderen hier in groepjes mee aan de slag. Ik kies ervoor om verlengde instructie te geven aan een groepje kinderen waarvan ik weet dat zij hulp nodig hebben bij het schrijven. Iedereen is betrokken en er ontstaan prachtige teksten. We besluiten ze op te hangen, zodat de ouders ze ook kunnen lezen. Dit motiveert de kinderen extra om ervoor te zorgen dat de teksten helemaal correct op papier komen. In de heterogene groepen is dit niet lastig. Ze controleren samen hun tekst en gebruiken het woordveld en de themaboeken om de moeilijke woorden goed op te schrijven. Tijdens het lopen van mijn ronde geef ik, waar nodig, gericht instructie (bijvoorbeeld over de "eind-d" bij strand en eiland) en feedback. De kinderen presenteren hun teksten en we evalueren de activiteit door tips en tops te noemen. De teksten met foto's en tekeningen hang ik meteen op.

De volgende morgen staat Levi met zijn moeder bij de verhalenwand. Hij wijst enthousiast en leest samen met zijn moeder de teksten nog eens.

Het roer

Organisatie en klassenmanagement

Om effectief te kunnen onderwijzen moeten je klassenmanagement en organisatie op orde zijn.

Hierbij helpt het werken met een Doel lijst. Een Doel lijst is een lijst met verschillende activiteiten, die de kinderen zelfstandig kunnen uitvoeren. Je creëert hiermee tijd en ruimte, zodat je je handen vrij hebt om met kleine groepjes kinderen aan het werk te gaan. Dit is bijzonder handig, want op deze manier kan de leerkracht ongestoord de nodige interventies doen om de kinderen verder te helpen, terwijl de rest van de klas zelfstandig bezig is met zinvolle activiteiten. Belangrijk is dat de kinderen weten wat er van ze verwacht wordt en dat ze alle materialen zelfstandig kunnen vinden. De activiteiten op de Doel lijst zijn erg gevarieerd, waardoor deze voor alle kinderen interessant is. Dit zorgt voor veel betrokkenheid.

Op de Doel lijst kunnen de kinderen goed zien waar ze mee bezig zijn, want daar hebben ze een schuine streep gezet. Als de activiteit helemaal klaar is maken ze er een kruis van.

Op vaste tijden, die ik duidelijk zichtbaar maak door het gebruik van een timetimer en een stoplicht voor uitgestelde aandacht, loop ik een ronde door de klas en bied ik waar nodig hulp. De werkprocessen evalueren we in de kring. We bespreken de tips en tops van het werken in de verschillende hoeken en tevens is er tijd om werk te presenteren.

Het logboek

De kinderen in beeld krijgen

Door samen met een groepje kinderen te werken in de kleine kring krijgt de leerkracht, met de kinderen, zicht op de zone van de naaste ontwikkeling (Vygotsky, 1978, Van Oers, 1992). Met andere woorden: Welke lees-schrijfactiviteiten willen de kinderen graag beheersen, maar kunnen ze nog niet zonder hulp van de leerkracht uitvoeren? Het is de kunst om aan te sluiten bij de actuele mogelijkheden van de kinderen, ze te motiveren en de aanwezige kennis en de ontwikkelingsmogelijkheden van de kinderen in beeld te krijgen (Knijpstra e.a. 1997).

Ik schrijf mijn dagelijkse planning en evaluatie in mijn digitale logboek. Hierin houd ik aan de ene kant bij welke activiteiten ik wil aanbieden, welke doelen ik daarmee wil bereiken en welke kinderen met mij samen gaan werken in de kleine kring. Aan de andere kant schrijf ik de evaluatie n.a.v. de activiteiten en plan ik vervolgv activiteiten in. Dit geeft mij structuur en maakt het makkelijker om resultaten te analyseren.

Scheepsjongens blijken stuurmannen

Alle kinderen zitten op het puntje van hun stoel als we het hebben over schatzoeken, schatkaarten en piraten. Om aan te sluiten bij de belevingswereld van de kinderen moet ik het voor de kinderen van groep 2 dicht bij huis houden. De prentenboeken "Woeste Willem" (Ingrid en Dieter Schubert, 1992) en "Kikker vindt een schat" (Max Velthuis, 2002) zijn prachtige prentenboeken die passen bij dit thema. Voor de begaafde kinderen die erg goed kunnen lezen en een veel breder blikveld hebben, heb ik boeken en filmpjes opgezocht over Columbus, ontdekkingsreizen en de VOC. Maar misschien is dit wel iets te hoog gegrepen... Mijn twijfel verdwijnt als sneeuw voor de zon als ik vertel over de eerste reis van Columbus. Alle kinderen luisteren geboeid en moeten allemaal op verhaal komen als ik uitverteld ben. De jongste kinderen hebben het over het schip en indianen, terwijl er ook kinderen uit groep 3 zijn die zich afvragen hoe het kan dat je een horizon kunt zien en of ze zelf wel of niet mee zouden durven varen. "Hoe groot was dat schip, hoeveel mensen waren er mee?" Naar aanleiding van dit kringgesprek besluiten we de vragen op te schrijven en antwoorden te zoeken, ook gaan we ons eigen schip maken om in de huid te kunnen kruipen van Columbus. De volgende dagen en zelfs weken blijven de kinderen het thema aanvullen. Een van de kinderen heeft een aflevering van "Het Klokhuis" over de Batavia gezien. Ze kan me van alles vertellen over hoe het varen op een schip er vroeger aan toe ging. Onder lichte dwang ("Mag het, mag het? Juf, please?") van deze scheepsmeid, laat ik deze aflevering op het digibord zien. Af en toe stop ik de video om wat dingen te verduidelijken en het verband te leggen tussen hetgeen we zien en dat wat we al geleerd hebben. Aan het eind van de video hebben we een heleboel belangrijke woorden verzameld. We weten nu precies wat we allemaal nodig hebben voor ons eigen schip. Een log, om te zien hoe snel we varen, een verrekijker, een kraaiennest, een kompas, zelfs een Jacobsstaf om de breedtegraad te bepalen enz.

"Ik was met de boot naar Ameland en deze boot heeft geen zeilen, maar een motor."

"Je gaat nu kilometer snel en niet met knopen."

Dit is aanleiding om spontaan de didactische strategie, het identificeren van overeenkomsten en verschillen toe te passen (Marzano, 2009), middels een Venndiagram (twee elkaar deels

overlappende cirkels) die ik op het digibord teken, vergelijken we schepen van vroeger met die van nu.

De kinderen voelen zich eigenaar van wat ze leren. Ze hebben veel inbreng. Het zijn dus niet scheepsjongens die orders van de kapitein uitvoeren, maar stuurmannen die samen met de kapitein de koers bepalen.

Wind in de zeilen

De kinderen komen enthousiast op school en brengen dagelijks nieuwe spullen mee van huis die met het thema te maken hebben. Het thema leeft, de betrokkenheid is groot. De motivatie om te lezen is groter dan voorheen. Ze vinden het thema interessant en willen er meer over weten.

Land in zicht!

Ik was op ontdekkingsreis, een zoektocht naar effectief, betekenisvol en uitdagend taalonderwijs. Ben ik veilig op mijn bestemming aangekomen met al mijn bemanningsleden? Heb ik de schat gevonden?

Ik denk van wel. De reis was bijzonder, interessant, maar makkelijk was het niet. We hebben er hard voor moeten werken.

Zelf je onderwijs vormgeven en zoeken naar betekenisvolle, zinvolle activiteiten is niet de makkelijkste weg. Maar gelukkig is de beloning groot.

De schat

Als ik alleen al kijk naar de resultaten van het leesonderwijs, dan zie ik vooruitgang bij alle kinderen.

De woordenschat van de kinderen is toegenomen, omdat ze de nieuwe woorden veel vaker te horen kregen in een duidelijke context en ze deze zelf actief gingen toepassen in de verschillende hoeken.

Er is meer rust in de klas, doordat de zelfstandigheid groot is en betrokkenheid hoog. In heterogene groepen samenwerkend, kwamen ze veel verder zonder mijn hulp. Hierdoor heb ik de risicoleerlingen vaker extra instructie kunnen geven en heb ik meer inzicht gekregen in de manier waarop de kinderen leren.

Ouders van de risikokinderen en de hele sterke kinderen benoemen dat het welbevinden van hun kinderen is verbeterd.

En de landrotten? Die waren al snel gewend. Het lesgeven zonder werkboeken is namelijk niet hetzelfde als lesgeven zonder structuur. Uiteindelijk bleken alle kinderen te beschikken over zeebenen.

De kinderen aan het woord

“Dit werken was veel leuker, dan uit het werkboek. Ik heb geleerd over de reis van Columbus. Hij ontdekte de indianen. Eigenlijk klopt die naam niet, want Columbus was niet in Indië.”

“De onderzoekhoek over specerijen vond ik gaaf. Ik mocht samen met Matthias met een vergrootglas kijken en proeven. Vanille ruikt lekker, maar die minikorreltjes in de peul zijn niet echt lekker. Vanillesuiker is wel lekker!”

“Ik hoop dat we ons volgende thema net zo mogen werken.”

Een schat zoeken kost veel moeite, maar een schat vinden is alle moeite waard.

Haal het anker maar op en hijs de zeilen, wij kiezen het ruime sop!

Literatuur

Boeken:

- Knijstra, H. Pompert, B., Schiferli, T., Met jou kan ik lezen en schrijven, 1997 (Van Gorcum)
- Kouwenberg, B., Hoogeveen, M., Denken met je vingers schrijven in het verhalenatelier, 2007 (Biblion)
- Marzano, R. J., Pickering, D.J., Pollock, J.E., Wat werkt in de klas, research in actie, 2009 (Bazalt)
- Pinkse, F., Smits, B., Handboek werken in hoeken groep 1 t/m 8, (Delubas)
- Pompert, B., Thema's en taal voor de bovenbouw, 2004 (Koninklijke van Gorcum)
- Vernooy, K., De meeste leesproblemen zijn kwaliteitsproblemen, Praktijkids voor de basisschool, Februari 2007

Artikelen:

- Herpen van, M., Esch van, W., Serie onderwijsconcepten: Ervaringsgericht Onderwijs, JSW, jaargang 90, april 2006
- Poland, M., Bergopwaards in taalontwikkeling, De wereld van het jonge kind, november 2007
- Vernooy, K., Alle leerlingen bij de les, Zorgbreed, jaargang 8, nummer 32, 2010-2011

Internet:

- Both, D.D., Een verkenning: Onderwijsmethode belangrijk, maar niet allesbepalend, geraadpleegd op 4 mei 2014, www.drs-online.nl
- Vernooy, K., De leerkracht maakt het verschil!, (PowerPoint) Wognum 5 oktober 2011, www.expertis.nl
- Vernooy, K. Omgaan met verschillen nader bekeken, geplaatst 17 september 2009, www.onderwijsmaakjesamen.nl